

TẤM CÁM

(2 tiết)

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS :

- Hiểu được cuộc đấu tranh giữa thiện và ác, ước mơ thiện thắng ác, tinh thần lạc quan và nhân đạo của nhân dân thể hiện trong truyện.
- Thấy được nghệ thuật sử dụng yếu tố kì ảo và lối kể chuyện hấp dẫn tạo nên giá trị nghệ thuật đặc sắc của truyện *Tấm Cám* nói riêng và truyện cổ tích thần kì nói chung.

II – NHỮNG ĐIỂM CẦN LUU Ý

1. Về nội dung

- a) *Tấm Cám* thuộc kiểu truyện về người mồ côi trong truyện cổ tích thần kì. Truyện phản ánh số phận của cô gái mồ côi bất hạnh cùng mơ ước đổi đời và công lí xã hội của nhân dân lao động.
- b) Số phận của Tấm gắn liền với cuộc đấu tranh chống lại cái ác. Tấm đã chiến thắng cái ác. Điều đó thể hiện quan niệm về hạnh phúc của nhân dân lao động.

2. Về phương pháp

- a) Truyện cổ tích thường lấy mâu thuẫn gia đình để thể hiện mâu thuẫn xã hội. Mâu thuẫn giữa Tấm và mẹ con Cám thực chất là mâu thuẫn giữa lao động và bóc lột, thật thà và gian trá, thiện và ác trong xã hội. Khi giảng, GV cần lưu ý cho HS điều đó.
- b) Nhân vật của truyện cổ tích thường mang tính đại diện, tiêu biểu cho một loại người, một tầng lớp trong xã hội. Họ là nhân vật hành động theo chức năng của kiểu nhân vật cổ tích, chứ không phải là những cá thể mang tâm lí, tính cách cá nhân. Vì vậy, khi phân tích cần tránh suy diễn về thái độ, tình cảm, cảm xúc của nhân vật.
- c) Truyện *Tấm Cám* có nhiều dị bản. Văn bản trích trong sách *Ngữ văn 10 Nâng cao*, tập một là một dị bản (văn bản trong sách *Ngữ văn 10*, tập một theo chương trình chuẩn cũng là một dị bản, khác với văn bản quen thuộc có chi tiết Tấm giội nước sôi cho Cám chết rồi làm mắm gửi cho mẹ Cám ăn). Khi dạy

tác phẩm này, GV có thể cho HS trao đổi ý kiến về các dị bản. Mẹ con Cám đã phạm tội ác và theo lô gích của truyện cổ tích thì cái ác phải bị trừng trị đích đáng, còn ai trừng trị và trừng trị bằng cách nào thì tuỳ từng trường hợp. Truyện *Tấm Cám* dù theo dị bản nào thì cuối cùng mẹ con Cám cũng bị trừng phạt.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC DẠY HỌC

1. Phân mở đầu

GV có thể giới thiệu sự phổ biến của kiều truyện *Tấm Cám* ở Việt Nam và thế giới để lôi cuốn sự chú ý của HS.

Kiều truyện *người mồ côi* rất quen thuộc trong truyện cổ tích Việt Nam và nước ngoài, trong đó *Tấm Cám* là kiều truyện phổ biến. Ở nước ngoài có nhiều truyện như kiều *Tấm Cám* : *Lợ Lem* (Pháp), *Cô Tro Bếp* (Đức), *Nàng Diệp Hạn* (Trung Quốc), *Con cá vàng* (Thái Lan), *Truyện con rùa* (Mi-an-ma), *Nê-ang Can-tóc* (Cam-pu-chia). Nhiều dân tộc thiểu số ở Việt Nam cũng có những truyện tương tự *Tấm Cám* như : *Tua Gia – Tua Nhi* (Tày), *Ý Uổi – Ý Noọng* (Thái), *Gấu Nà – Gấu Rênh* (Mông), *Đôi giày vàng* (Chăm), *Ú và Cao* (Hơ-rê),...

2. Phân tổ chức dạy học

Câu hỏi 1

Truyện có thể chia hai phần. Phần 1 : Trình bày thân phận của Tấm (cô gái mồ côi) và con đường đến với hạnh phúc của cô. Phần 2 : Cuộc đấu tranh gian nan, quyết liệt để giành và giữ hạnh phúc của Tấm. Cả hai phần của truyện đều thể hiện mơ ước thiện thắng ác và triết lí về hạnh phúc của nhân dân lao động xưa.

Câu hỏi 2

Mâu thuẫn giữa Tấm với mẹ con mụ dì ghẻ phản ánh mối xung đột thiện – ác trong xã hội. Xung đột ấy luôn được truyện cổ tích giải quyết theo hướng thiện thắng ác. Dù nhân vật thiện có phải trải qua bao khó khăn, vất vả, thậm chí phải chết đi sống lại nhưng cuối cùng bao giờ họ cũng thắng lợi và được hưởng hạnh phúc.

Câu hỏi 3

– Thái độ phản kháng của Tấm trong cuộc đấu tranh gian nan, quyết liệt để giành và giữ hạnh phúc của cô.

Chú ý những chi tiết phản ánh thái độ phản kháng ngày càng cao, cuộc đấu tranh ngày càng gian nan, quyết liệt hơn của Tấm để giành hạnh phúc.

+ Tâm hiền lành, chăm chỉ, lương thiện, luôn bị mẹ con Cám chà đạp. Mỗi lần bị hăm hại, Tâm chỉ biết khóc. Tiếng khóc ấm ức chứng tỏ cô ý thức được nỗi khổ của mình. Đó là thái độ phản kháng đầu tiên.

+ Tâm trở thành hoàng hậu nhưng vẫn bị cái ác tiêu diệt. Cô Tâm hiền lành, lương thiện vừa bị giết chết, một cô Tâm mạnh mẽ và quyết liệt sống dậy, trở về với cuộc đời để đòi hạnh phúc.

+ Tâm hoá vàng anh, báo hiệu sự có mặt của mình, cô bị giết chết. Tâm hoá cây xoan đào (khung cửi), tuyên chiến với kẻ thù thì bị đốt cháy. Tâm hoá cây thị (quả thị) trở về với đời,... Cái thiện không chịu chết một cách oan ức trong im lặng đã vùng dậy, còn cái ác cũng tìm mọi cách tiêu diệt cái thiện. Những lần chết đi sống lại của Tâm phản ánh tính chất gay gắt, quyết liệt của cuộc chiến đấu giữa cái thiện với cái ác, đồng thời thể hiện sức sống mãnh liệt, không thể bị tiêu diệt của cái thiện.

Chim vàng anh, cây xoan đào (khung cửi), cây thị (quả thị) là những vật cô Tâm gửi gắm linh hồn, cũng là những vật bình dị thân thương trong cuộc sống dân dã. Đó là những hình ảnh đẹp, tạo ấn tượng thẩm mĩ cho câu chuyện.

+ Sau bao lần hoá thân chiến đấu chống kẻ thù, Tâm trở lại với cuộc đời. Đường như Tâm hiểu rằng không thể có hạnh phúc trọn vẹn nếu cái ác còn tồn tại. Cô lừa Cám để tự nó sai người đào hố, giội nước sôi, tự kết thúc đời mình. Cuối cùng Tâm đã giành lại và hưởng hạnh phúc trọn vẹn. Kết thúc đó thể hiện rõ triết lí dân gian "ở hiền gặp lành", "ác giả ác báo", phù hợp với mong ước của nhân dân về sự ban thưởng đối với người tốt và sự trừng phạt đối với kẻ ác.

Tóm lại : Cuộc chiến đấu giữa Tâm với mẹ con dì ghẻ gian nan, quyết liệt, nhưng cuối cùng Tâm đã chiến thắng. Đó là chiến thắng tất yếu của cái thiện, của lòng nhân đạo và lạc quan theo quan niệm của nhân dân.

- Vai trò của yếu tố kì ảo

Khi nói đến mơ ước trong truyện cổ tích, không thể thiếu vai trò của yếu tố kì ảo. Đó là yếu tố hư cấu, tưởng tượng phi hiện thực. Trong truyện *Tấm Cám*, yếu tố hư cấu, tưởng tượng gồm : nhân vật Bụt, chim vàng anh, gà biết nói tiếng người, khung cửi, quả thị,... Tuy nhiên, yếu tố kì ảo và vai trò của nó ở phần 2 của truyện *Tấm Cám* không giống ở phần đầu. Nếu như ở phần 1 của truyện còn thấy Bụt hiện lên ban tặng vật thân kì m機關 Tấm khóc, thì ở phần 2, cuộc đấu tranh quyết liệt hơn nhưng không còn thấy Tấm khóc, cũng hoàn toàn không thấy sự xuất hiện của Bụt. Nhân dân lao động gửi vào nhân vật Tấm ý thức giành và giữ hạnh phúc của mình. Đó là, phải tự mình giành và giữ hạnh phúc thì hạnh phúc mới bền lâu.

Vì vậy, khác với phần 1, yếu tố kì ảo xuất hiện ở phần 2 của truyện (*chim vàng anh, xoan đào, quả thị*) không thay Tấm trong cuộc chiến đấu mà chỉ là nơi Tấm hoá thân để trở về đấu tranh với cái ác quyết liệt hơn mà thôi.

Câu hỏi 4

- Tấm trở về với cuộc đời, trở thành hoàng hậu chính là sự phản ánh quan niệm "Ô hiền gặp lành" của nhân dân.
- Sự hoà thân để trở về với cuộc đời của Tấm phản ánh mơ ước về công bằng xã hội. Người lương thiện không thể chết oan, phải được hưởng hạnh phúc, còn kẻ ác nhất định bị trừng phạt.
- Sự hoà thân trở về với cuộc đời của Tấm cũng thể hiện quan niệm và mơ ước hết sức thực tế của người lao động về hạnh phúc. Họ không tìm hạnh phúc ở cõi nào khác, mà tìm và giữ hạnh phúc thực sự ngay ở cõi đời này.

Khi bàn về sự hoà thân của Tấm, có người cho đó là ảnh hưởng từ thuyết luân hồi của nhà Phật. Nhưng thực ra nếu có mượn thuyết luân hồi thì truyện chỉ mượn cái vỏ bể ngoài để thể hiện mơ ước, tinh thần lạc quan của người lao động mà thôi. Bởi luân hồi nhà Phật là để chịu đau khổ do tội lỗi từ kiếp trước, rồi sau đó tìm hạnh phúc ở cõi Niết bàn cực lạc. Còn cô Tấm chết đi sống lại nhiều lần không phải để chịu khổ đau, cũng không định tìm hạnh phúc mơ hồ ở cõi Niết bàn mà quyết giành và giữ hạnh phúc ngay ở nơi trần thế. Điều đó thể hiện lòng yêu đời và tinh thần thực tế của người lao động khi sáng tạo truyện cổ tích.

Câu hỏi 5

- Truyện phản ánh mơ ước về công bằng xã hội : người lao động chăm chỉ, hiền lành, tốt bụng sẽ được hưởng hạnh phúc ; kẻ tham lam, độc ác, giết người như mẹ con Cám sẽ bị trừng trị.
- Truyện phản ánh mơ ước về hôn nhân hạnh phúc : cô Tấm sau bao lần phải hoá thân đã trở về gặp lại chồng mình.
- Kết thúc có hậu là biểu hiện cao nhất của ước mơ. Nhân vật thiện cuối cùng đã được hưởng hạnh phúc như những gì mà trí tưởng tượng lâng mạn của nhân dân có thể hình dung được.

Cô Tấm nghèo khổ, bị đày đoạ, bị giết chết, cuối cùng đã gặp lại chồng, trở về làm hoàng hậu. Kết thúc đó cũng thể hiện mơ ước đổi đời của những người lao động nghèo. Đó là bức tranh về một xã hội công bằng lí tưởng. Trong xã hội mơ ước đó, họ không phải là loại người bần cùng mà ở địa vị tối cao.

Tóm lại : Những mơ ước trên biểu hiện tâm hồn lãng mạn, tinh thần lạc quan, yêu đời và niềm khát khao vươn tới hạnh phúc, công lí của nhân dân lao động.

3. Phần cung cố

Có thể gợi ý HS trả lời một vài câu hỏi nhỏ. Chẳng hạn : Hãy nêu ấn tượng của anh (chị) khi học xong truyện cổ tích này. Truyền cổ tích phản ánh những ước mơ gì của nhân dân lao động và phản ánh bằng cách nào ? Ý nghĩa của việc phản ánh những ước mơ đó là gì ?

IV – HƯỚNG DẪN THỰC HIỆN BÀI TẬP NÂNG CAO

Câu hỏi 1

Một trong những đặc điểm quan trọng của truyện cổ tích thần kì là việc sử dụng yếu tố kì ảo làm cho truyện hấp dẫn và kết thúc theo mong ước của nhân dân.

Trong truyện *Tấm Cám* có những yếu tố kì ảo sau :

- Nhân vật Bụt
- Con gà biết nói tiếng người
- Đàn chim sẻ biết nghe theo lời Bụt nhặt thóc ra thóc, gạo ra gạo
- Sự hoá thân của Tấm thành chim vàng anh, xoan đào (khung cửi), cây thị (quả thị) rồi trở lại làm người.

Câu hỏi 2

Miếng trầu đối với người Việt Nam có ý nghĩa văn hoá, gắn với phong tục hôn nhân. Người Việt nhận trầu là nhận lời giao ước kết hôn, trả lại trầu là tín hiệu từ chối hôn nhân.

Trong truyện cổ tích Việt Nam có truyện *Sự tích trầu cau* giải thích tục ăn trầu, còn trong ca dao, tục ngữ có rất nhiều câu có hình ảnh miếng trầu.

Ví dụ :

- *Miếng trầu nên dâu nhà người.*
- *Miếng trầu ăn ngọt như đường*
- Đã ăn láy của, phải thương láy người*

...

HS có thể lấy thêm nhiều dẫn chứng khác nữa để minh họa cho bài tập này.

V – TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Chu Xuân Diên – Lê Chí Quế, *Tuyển tập truyện cổ tích Việt Nam*, NXB Đại học Quốc gia Hà Nội, H., 1996.
- Đinh Gia Khánh, *Sơ bộ tìm hiểu những vấn đề của truyện cổ tích qua truyện "Tấm Cám"*, NXB Văn học, H., 1968.
- Hoàng Tiến Tựu, *Văn học dân gian Việt Nam*, NXB Giáo dục, 1998.
- Chu Xuân Diên, *Về cái chết của mẹ con người dì ghẻ trong truyện "Tấm Cám"*, tạp chí *Văn hóa dân gian*, số 2 - 1999.